

Мотиви додаткової зайнятості студентів (% до тих, хто відповів, та ранг)

Мотиви зайнятості	%	Ранг
1. Необхідність забезпечувати себе	53,6	2
2. Бажання мати свої власні кошти	79,7	1
3. Необхідність сплачувати за навчання	7,2	7
4. Необхідність допомагати батькам	33,3	4
5. Необхідність забезпечувати свою родину (дружину/чоловіка, дітей)	4,3	8
6. Бажання краще оволодіти майбутньою спеціальністю	17,4	5-6
7. Необхідність сплачувати за житло	2,9	9-10
8. Робота дозволяє встановлювати корисні контакти і зв'язки	36,2	3
9. Бажання бути серед цікавих людей	17,4	5-6
10. Прагнення до творчої самореалізації	2,9	9-10

Як бачимо, мотивами, які спонукають сучасних студентів працювати, є перш за все бажання мати свої власні кошти, необхідність забезпечувати себе, можливість встановлювати корисні контакти і зв'язки та необхідність допомагати батькам. На жаль, такий мотив, як бажання краще оволодіти майбутньою спеціальністю, зазначив лише кожний шостий із працюючих сьогодні студентів. Отже, аналіз основних мотивів вторинної зайнятості студентів свідчить про те, що додаткова праця лише незначною мірою сприяє професійному зростанню майбутніх фахівців.

Якщо проаналізувати, у яких саме сферах працюють студенти, то виявиться, що найбільш популярними є: програмування, інформаційно-технічне обслуговування, торгівля, промислове виробництво, будівництво і ремонт, діловиробництво (діяльність секретаря, кур'єра), ЗМІ (реклама), діяльність посередника, охорона та ін.

Відповідаючи на питання, «Чи співпадає профіль Вашої роботи зі спеціальністю, яку Ви отримаєте у ВНЗ?», «так, співпадає» відповіли 15% працюючих студентів; «співпадає частково» – 30%; «зовсім не співпадає» – 55% респондентів. На питання, «Якщо не співпадає, то чи бажали би Ви працювати у сфері, яка є близькою до Вашої спеціальності?», студенти відповіли таким чином: «так, було б добре» - більше 60%, «для мене це не важливо» - близько 40%.

Аналізуючи вторинну зайнятість студентів, ми намагались визначити, як впливає робота на їхню успішність. Лише 2,9% студентів зазначили, що робота дуже заважає їм навчатись; 18,8% відповіли, що робота частково заважає навчатись, 40,6% студентів, що робота практично не заважає навчатись, 37,7%, що робота абсолютно не заважає навчатись.

Цікавими були відповіді на питання, чи допомагає робота оволодінню обраним фахом. Так, 40,6% респондентів зазначили, що робота допомагає оволодінню обраною спеціальністю, 37,3% відповіли, що, скоріше, не допомагає, дещо більше 22% - зовсім не допомагає. Як довело наше дослідження, серед тих, хто сьогодні не працює, 96,7% бажають працювати. Водночас 63,8% із них вважають, що робота несумісна з повноцінним навчанням, 33,5% - не можуть знайти будь-яку роботу, 15% - не можуть знайти роботу за спеціальністю. Близько 20% не можуть знайти роботу, за яку б вони отримували платню, яка б їх задовольняла.

А тепер звернемось до аналізу мотивів пошуку роботи студентами, які не мали на момент опитування додаткової зайнятості (див. таблицю 2).

Таблиця 2.

Мотиви пошуку роботи студентів, які не працюють (% до тих, хто відповів, та ранг)

Мотиви пошуку роботи	%	Ранг
1. Необхідність забезпечувати себе	56,8	2
2. Бажання мати свої власні кошти	71,8	1
3. Необхідність сплачувати за навчання	4,4	9
4. Необхідність допомагати батькам	35,4	3
5. Необхідність забезпечувати свою родину (дружину/чоловіка, дітей)	4,9	8
6. Бажання краще оволодіти майбутньою спеціальністю	12,6	6
7. Необхідність сплачувати за житло	6,3	7
8. Робота дозволяє встановлювати корисні контакти і зв'язки	24,3	4
9. Бажання бути серед цікавих для мене людей	15,0	5
10. Прагнення до творчої самореалізації	3	10

Як свідчить порівняльний аналіз даних, представлених у таблицях 1 і 2, ієрархія і «навантаженість» мотивів додаткової зайнятості двох виокремлених нами груп студентів (тих, хто працював на момент опитування, і тих, хто не працював) дещо відрізняються. Перш за все це стосується

таких мотивів, як «можливість встановлювати корисні контакти і зв'язки» (частіше на цей мотив вказують працюючі студенти), «необхідність сплачувати за навчання» (цей мотив також частіше називають працюючі студенти) та «необхідність сплачувати за житло» (частіше вказують ті, хто не має додаткової зайнятості). Водночас «лідерами» в обох групах виступають такі мотиви, як «бажання мати свої власні кошти» та «необхідність забезпечувати себе».

Що ж заважає студентам знайти бажану роботу, з якими труднощами вони стикаються у її пошуку? Як виявилось, це перш за все вимоги роботодавців щодо необхідності мати певний досвід роботи (на це вказали близько 52% із тих, хто знаходиться у пошуку додаткової зайнятості), а також брак вільного часу (його не вистачає більш ніж кожному п'ятому з цієї групи студентів) та невпевненість наших респондентів у собі (кожного п'ятого).

Цікавими виявились відповіді наших респондентів на питання, як саме вони шукають роботу (див. таблицю 3).

Таблиця 3.

Шляхи пошуку роботи сучасними студентами (%до тих, хто відповів)

Шляхи пошуку роботи	%
1. Намагаються самі створити для себе робоче місце	9,0
2. За допомогою оголошень у ЗМІ	33,2
3. За допомогою Інтернет	44,7
4. За допомогою батьків	20,6
5. За допомогою родичів	30,7
6. За допомогою друзів, знайомих	21,6
7. За допомогою державної служби зайнятості	20
8. Інше	3

Як бачимо, отримані нами дані свідчать про те, що сучасні інформаційні технології допомагають сьогодні людині й у вирішенні такого важливого для неї питання, як пошук та отримання роботи. Водночас значна частина студентів, щоб реалізувати своє прагнення працювати, використовують соціальний капітал батьків, родичів, друзів та знайомих. Відверто кажучи, нас дещо здивувало, що кожний п'ятий з наших респондентів звертається до державних служб зайнятості, незважаючи на те, що громадською думкою ефективність їхньої роботи оцінюється не дуже високо.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що сучасні студенти демонструють достатньо високу адаптивність до трансформаційних змін в українському суспільстві, в тому числі в економічній сфері його життєдіяльності. Їх характеризує активний пошук додаткової зайнятості, що свідчить про формування економічної суб'єктності студентської молоді (наразі у її диспозиційній формі). Проте цей пошук далеко не завжди завершується успіхом, оскільки сьогодні існує багато перешкод для актуалізації феномену працюючого студента. Тим не менш результати дослідження додаткової зайнятості студентів Луганського регіону засвідчили відносно високий рівень поширеності серед них цього феномену. Зайнятість у студентському середовищі носить стійкий характер, про що говорить зростаюча частка студентів, які працюють, від першого до старших курсів.

Працюючий студента, ще не закінчивший свою освіту, який виходить сьогодні на ринок праці, – це, так би мовити, «проміжний» тип працівника, який, з одного боку, пропонує на ринку праці цінності, знання, вміння та навички, які набув під час навчання у ВНЗ, з іншого боку, привносить до навчального процесу дух реальності, практичні навички, здобуті ним завдяки додатковій зайнятості, чим сприяє зближенню вищої школи з соціально-економічними реаліями сучасного українського суспільства.

Свій подальший аналіз феномену працюючого студента ми плануємо присвятити дослідженню об'єктивних і суб'єктивних чинників розповсюдження цього феномену в умовах українського, а також інших пострадянських країн. Результати такого дослідження будуть представлені у наших наступних публікаціях.

Література:

1. Сокурская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурская. – Харьков: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2006. – 576 с.
2. Астахова В. І. Система освіти України у пошуках відповідей на глобальні виклики епохи / В. І. Астахова // Новий колегіум. – 2004. - № 5/6. – С. 12-15.
3. Чупров В., Зубок Ю., Уильямс К. Молодежь в обществе риска / В. Чупров, Ю. Зубок, К. Уильямс. – М.: Наука, 2003. – 161 с.
4. Пилипенко В.Є. Економічна соціологія / За ред. В. М. Ворони, В. Є. Пилипенко. - К.: Інститут соціології НАН України, 1997. – 273 с.

УДК 316.74:37

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТУ: ВІД ПЕРЕХРЕСТЯ ЄВРОПИ ДО ПЕРЕХРЕСТЯ СВІТУ

Мотунова Інна Геннадіївна – аспірант кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається історія університету через призму його інтернаціонального характеру; з'ясується, яку роль відіграла інтернаціональність в історії формування цієї інституції, які особливості вона мала на різних етапах університетської історії; як національний склад студентства змінювався і впливав на функціонування університету. Показано, що різноманітність етнічного складу студентства зіграла значну роль у формуванні організаційної структури та розвитку університету. Перші університети об'єднували представників культур, належних до однієї цивілізації. Зараз же університети об'єднують представників культур різної цивілізаційної приналежності, а масовість вищої освіти позбавляє такі країни, як Україна універсальної мови навчання.

Ключові слова: університет, моделі університету, інтернаціоналізація, іноземний студент, міжкультурна взаємодія.

В статье рассматривается история университета через призму его интернационального характера, выясняется, какую роль играла интернациональность в истории формирования этого института, какие особенности она имела на разных этапах университетской истории; как национальный состав студенчества менялся и влиял на функционирование университета. Показано, что разнородность этнического состава студенчества сыграла значительную роль в формировании организационной структуры и развития университета. Первые университеты объединяли представителей культур, принадлежащих к одной цивилизации. Сейчас же университеты объединяют представителей культур различной цивилизационной принадлежности, а массовость высшего образования лишает такие страны, как Украина универсального языка обучения.

Ключевые слова: университет, модели университета, интернационализация, иностранный студент, межкультурное взаимодействие.

The article considers the history of the university through the prism of its international character, it explores the role of internationality in the history of the formation of this institution, what characteristics it had at different stages, how the national composition of the student body has changed and affected the functioning of the university. It is shown that the diversity of the ethnic composition of the student body played a significant role in shaping the organization structure and development of the university. The first universities were combined representatives of cultures belonging to one civilization. Now the universities will combine representatives of cultures of the different civilization identity, and mass of higher education deprives such countries as Ukraine the universal language of study.

Keywords: university, university models, foreign student, intercultural communication, internationality.

Одна з провідних тенденцій розвитку сучасної вищої освіти – інтернаціоналізація. Вона має різні прояви [1, с. 58], серед них – висока мобільність студентів у світовому освітньому просторі, індикатором чого є зростання іноземних студентів в університетах. За даними ЮНЕСКО, у 1980 р. міжнародна студентська мобільність складала біля 1,1 млн. чоловік. У 1990 р. вона зросла, але несуттєво – до 1,3 млн., у 2009 р. відбулося суттєве зростання – до 3,4 млн. На далі прогнозують подальше зростання: у 2020 р. очікується до 8 млн. [2].

У 2011 – 2012 рр., наприклад, у коледжах і університетах США навчалось більше 764 тис. іноземних студентів [3]; у Німеччині в 2011 р. кількість іноземних студентів перебільшила 250 тис. [4]. В Україні чисельність іноземців набагато менша, але рік від року вона постійно зростає. В 2010/ 2011 навчальному році 46,6 тис. іноземних студентів, а в 2011/2012 – вже 48 тис. іноземних студентів [5, с. 414].

Університет від початку свого виникнення мав інтернаціональний характер. Як бачимо, інтернаціональність притаманна і сучасним університетам. У цьому контексті важливо з'ясувати, що у цій характеристиці є рисою сучасності, а що продовженням попередніх тенденцій інтернаціональності? Для відповіді на це питання потрібно звернутися до історії університету.

Гене́за університету цікавить і філософів, і істориків, і педагогів, і соціологів. Дослідження стосуються різних аспектів діяльності цієї інституції: історії виникнення (Уваров П. [6], Ле Гофф Ж. [7]),

моделей університетів та їхнього впливу на формування національних моделей університетської освіти (Андреев А. [8]), еволюції університетської освіти у Європі в різні періоди (Меньшиков В. [9], Литошенко Д. [10]), трансформації місії університетів (Бакіров В. [11], Строгецька Є. [12]), рівності доступу до отримання вищої освіти (Калхун К. [13], Набатчикова Е. [14]), забезпечення якості університетської освіти (Щудло С. [15], Калініна К. [16]) тощо. Останнім часом активно обговорюються перехід університету до принципів «академічного капіталізму» (Хижняк Л. [17], Рхоадес Дж. (Rhoades G.), Слаугер С. (Slaughter S.) [18]), причини та наслідки академічної мобільності (Сокурянська Л. [19], Абрамов Р [20], Уваров П [21]).

Метою нашої статті є порівняльний аналіз інтернаціоналізації університетської освіти на різних етапах її розвитку. Отже, ми ставимо за завдання поглянути на історію університету через призму його інтернаціонального характеру, з'ясувати, яку роль відгравала інтернаціональність в історії формування цієї інституції, які особливості вона мала на різних етапах розвитку університетської освіти, як національний склад студентства змінювався і впливав на характер функціонування університету.

Почнемо з того, що університет – унікальний продукт середньовіччя. Якщо середньовічні школи наслідували античні аналоги, то університет не мав свого прототипу ані на Заході, ані на Сході. Прообрази вишів існували в багатьох стародавніх цивілізаційних осередках як центри письменства, наукової думки і знань. Час народження власне університету – XII ст. В цей період в Західній Європі міські школи перетворилися в нове духовне та інтелектуальне співтовариство – корпорацію студентів і викладачів. У середині цієї корпорації, з одного боку, вироблявся особливий університетський дискурс, а з іншого – формувався особливий університетський спосіб життя, до ознак якого належало прагнення до знання і спілкування [22; 23]. Етимологічно поняття «університет» спочатку не було пов'язано з освітою. У середні віки *університетом* (*universitas*) називали будь-який організований союз людей, будь-яку корпорацію (*corpus*) [24, с. 199]. Назва *університет* вважалася доречною не тільки стосовно цілісної шкільної організації, але і стосовно її складових частин, так, наприклад, у Болоньї, Падуї, Монпельє існувало кілька університетів, що, однак, не заважало їм вважати себе складовими частинами єдиного *univeraitas*.

За визнання першості у створенні закладів вищої освіти університетського рівня сперечаються кілька країн Західної Європи, зокрема, Італія, Іспанія і Франція. Як правило, історія університету починається з італійської Болоньї, в якій з 1088 р. існувала гільдія викладачів (майстрів) та студентів (учнів). Ця гільдія (чи корпорація) отримала назву Болонський університет. Причини появи шкільних корпорацій, вірогідно, подібні до причин, які викликали появу купецьких гільдій. Середньовічне європейське місто надавало захист тільки власним громадянам, чужинці повинні були самі подбати про себе. Ідея гільдії – ідея асоціації чужинців, приїжджених людей, стурбованих пошуком умов і коштів для спокійного існування на чужині. Вже в першій половині XII ст. Болонья почала славитися тамтешніми викладачами з юриспруденції. У місто стікалися учні з різних міст та країн Європи. За деякими даними, в Болоньї студіювалося біля 10 тис. осіб [25, с. 614]. З 1158 р. відомо про виникнення дрібних земляцтв, які створювалися зайшлими на чужину з однієї і тієї ж країни. Це не були ієрархічно організовані спілки. Тільки наприкінці XII ст. земляцтва почав очолювати обраний ректор. У Болонській спілці примат у прийнятті найважливіших рішень належав студентам, які спочатку об'єднувались у чотири спілки (або *universities*), сформовані за місцем народження їхніх членів, задля регулювання відносин з місцевим міським населенням і власними викладачами.

У Болоньї, як і в інших університетських містах Європи, панувала ідея, що наука належить цілому світові. Щоб студіювати, люди збираються у певне місце з усіх кінців світу і утворюють тут особливу громаду чужоземців, на противагу місцевій міській громаді. Саме тому, школярі, які були болонськими громадянами (*echolares cives*), довгий час стояли поза болонської університетської корпорації і відрізнялися від школярів-чужоземців (*scholarea forenses*), їхні імена заносилися в окремі матрикули (списки).

Відносини між місцевим населенням і болонською шкільною корпорацією були досить проблемними. Так, за неповні двадцять років Болонський університет тричі змінював місце розташування з причини конфліктів з місцевою громадою. Це змушувало університети звертатися по допомогу до світської чи церковної влади. Збереглися грамоти, які надавалися університетам государями і захищали їхні права з різних питань [25, с. 614].

У XIII ст. дрібні земляцтва і союзи почали зливатися у дві великі *universitates* – університет ультрамонтанів і університет цитрамонтанів (з італійської: ультрамонтани – це прибульці, які пройшли через Альпійські гори, цитрамонтани – прибульці, яким не було потреби переходити через Альпи, щоб досягти Болоньї). Обидва університети розпадалися на часткові союзи («провінції» або «королівства»). Так, наприклад, університет ультрамонтанів у 1265 р. складався з 13-ти провінційних союзів (галли, пікардійці, бургунди, прибулі з Пуату, Тура і Ле-Манса, нормани, каталонці, угорці, поляки, германці, іспанці, провансальці, англійці та гасконці) [26, с. 189]. Як бачимо, учнями Болоньї були вихідці з багатьох європейських земель, в тому числі і східноєвропейських.

Неоднорідність етнічного складу студентства була характерна і для інших університетів. Це

дозволило дослідниці Г. Лапатніковій влучно назвати середньовічні університети «гомінкими перехрестями Європи, де зустрічались діти різних народів і представники різних поколінь» [27]. До того ж через несформованість сталих державних механізмів та постійну рухливість кордонів у Середньовічній Європі практично не існувало політичних бар'єрів для мобільності студентів та вчених [28].

З Італії центр європейської освіти переміщується до Франції. Там, окрім Паризького університету (1215 р.)¹, працювали найстаріші заклади Європи: університети Марселю (1409 р.), Бордо (1441 р.), Лілю (1530 р.), Страсбурга (1567 р.), Колеж де Франс (1530 р.) і ряд більш нових, проте не менш відомих вищих навчальних закладів (Політехнічна школа, Вища нормальна школа та інші) [29, с. 42-43].

У Париж стікалися студенти зі всієї Європи. Досить згадати, що, наприклад, Альберт Великий прийшов до Паризького університету з Німеччини, Роберт Пуллен – з Англії, Бонавентура, Петро Ломбардський і Фома Аквінський – з Італії [30, с. 105 – 106]. Етнічна розмаїтість студентів викликала напруження в студентському середовищі. «Вони (*паризькі школярі [студенти]*) як тубільні, так і іноземні – *М.І.*) викликали один одного сперечатися не тільки з приводу розбіжності думок або задля диспуту, але навіть відмінність країн викликала у них незгоди, ненависть і великі сварки, і вони безсоромно переслідували один одного лайкою та образами. Англіїців вони називали п'яницями і блязнями; дітей Франції – гордовитими, випещеними і перекрашеними, як жінки; вони говорили, що німці на своїх святах поводяться як худоба; нормандців називали марнославними самохвалами; жителів Пуату – віроломними і підлесниками; бургундців грубими і дурними; бретонців легковажними і хиткими. Внаслідок таких образ справа часто переходила від слів до колотнечі» [25, с. 608]. Як і в Болоньї, молодь групувалася в земляцтва. Ці земляцтва поступово об'єдналися у чотири великі групи чи «нації» (об'єднання школярів, або школярів разом з магістрами, які були вихідцями з однієї землі): галльську, англійську (їй на зміну прийшла германська після того, як приплив англійців, з утворенням оксфордського і кембриджського університетів, ослаб), пікардійську і норманську. Поділ на нації належав до внутрішньої структури закладу заразом з поділом на факультети. Деякі дослідники вважають, що саме нації і лягли в основу паризької університетської корпорації. Чотири нації розвинулися в автономні корпорації і, що цікаво, кожна з них мала свою печатку вже у сорокових роках XIII ст. Це раніше, ніж факультети отримали свої печатки, і навіть раніше, ніж вся університетська корпорація отримала безперечне право мати свою печатку [26, с. 192].

Третім за часом був створений Оксфорд. Активний розвиток Оксфордського університету пов'язують з забороною в 1167 р. Генріхом II англійським студентам навчатися у Паризькому університеті [31]. Цікаво, що на офіційному сайті Оксфордського університету історія Оксфорду починається з 1096 р., тобто хронологічно він поступається тільки Болонському університету [31; 32]. Другий відомий університет Англії – Кембридж (приблизно дата заснування університету 1209 р.), як вважається, виник на місці раніше існуючого навчального закладу за зразком перших європейських університетів, в першу чергу, Паризького. У 1231 р. король Генрі взяв учених під свій захист, і був виданий указ, що дозволяв проживання в Кембриджі тільки його постійним жителям і студентам, які навчаються в університеті [33]. Англійські виші етнічно були більш герметичними в порівнянні з французькими і отримали славу осередків виховання національної еліти, що втілилось у стереотипі «англійського джентльмена».

У всіх університетах була універсальна мова викладання – латина. Саме латинь у Середі віки довгий час була основним провідником культури [7, с. 121]. Завдяки їй створювалася загальна для Європи культурна платформа. Крім цього, університети продовжували підтримувати традицію міських шкіл щодо уніфікованого переліку навчальних дисциплін [23]. Зауважимо, що багато славетних шкіл XII ст. так і не стали університетами (школи Салерно, Шартре, Лана). Більшість закладів виникли в результаті сецесії з сусіднього центру (університети у Віченце, Арецо, Падує, Кембридже, Анжері) чи заснування церковною чи світською владою (1220 р. – Саламанка, 1224 р. – Неаполь, 1229 р. – Тулуза). В наступному столітті, коли університети розповсюджуються Європою, базою їхнього формування лишалися школи (соборні чи орденські). У 1348 р. Карл IV засновує Пражський університет. Його приклад наслідують германські правителі. Університети відкриваються у Відні, Гейдельберзі, Ерфурті, Кьольні [5, с. 16].

XV ст. деякі науковці називають періодом занепаду університетів, бо вони потрапляють під контроль влади чи церкви. До кінця XV ст. у Європі було засновано 86 університетів. Тільки в поодиноких випадках число студентів і магістрів вимірювалося на тисячі (Париж, Неаполь, Болонья, Оксфорд, Саламанка). Зазвичай мова йшла лише про сотні, а то й про десятки чоловік. Але незважаючи на численні відмінності, університети утворювали єдину систему з подібними принципами організації, уніфікованими вимогами та ієрархією ступенів, типовими програмами [6, с. 17].

Розпад середньовічних імперій і формування в Європі національних держав у Новий час висунули

¹ Найстарішим вищим навчальним закладом Франції є Сорбонна (1150 р.). З XVI ст. він об'єднується з Паризьким університетом, а з XVII ст. назва Сорбонна поширюється на весь Паризький університет.

до університетів нові вимоги. Процес модернізації зумовив світський характер освіти. Університети стали обов'язковим атрибутом кожної незалежної країни чи великого князівства. Тепер реалізація просвітницької і освітньої місії університетів почала доповнюватися ідеологічною. Важливе значення в цьому відіграла Реформація. Розрив з католицькою церквою призвів до зростання залежності університетів від місцевих князів (саме завдяки їм виникло багато нових університетів XVI ст.) та міських комун. У XVI – XVII ст. зростала конфесіоналізація університетів, яка сприяла герметизації їхнього культурного простору. До кінця XVII ст. вона призвела до виокремлення католицьких та протестантських університетів. Зокрема, до початку XIX ст. відокремились Оксфорд і Кембридж, усі студенти і викладачі яких повинні були, згідно прийнятому закону, підписуватися під статтями англіканської віри. У німецьких землях і Швейцарії зростали протиріччя між лютеранськими і кальвіністськими течіями [8]. Але, за твердженням А. Андрєєва, поділ університетів на протестантські та католицькі не співпадав з кордонами народів та держав. Ці університети відрізнялися не географією, а принципами організації навчання. До того ж зберігалася спільність мови викладання – латиною. До XVIII ст. (а часто і до кінця століття) місцева мова не використовувалася, «тому багатьма мислителями Просвітництва проблеми майбутньої долі університетів розглядалися у відриві від країни, в якій вони знаходилися» [8]. Певна космополітичність університетів зберігалася, але національна специфіка починала все більше даватися взнаки.

В кінці XVII – початку XIX століття виникає безліч нових університетів не тільки в Західній і Центральній Європі, але також у Східній Європі, зокрема на території Російської імперії [11, с.24]. При цьому високий статус найстаріших європейських університетів зберігається. Молодь з периферійних країн Європи починає направлятися власною державою на навчання в університети Півдня і Центру Європи [34, с. 48]. Там готувалися кадри для нових освітніх закладів. Наприклад, спочатку професорів для викладання в Києво-Могилянській академії (1632 р.) готували у закордонних університетах, пізніше вона стала джерелом кадрів вищої освіти не тільки для України, але й для Східної Європи, всього православного світу [35]. Вихідці з України виїжджали для продовження освіти у Краків, у протестантські університети Гейдельберга, Кенігсберга, Лейпцига та в Італію (у Рим, Падуя та інші міста), Париж, Відень [36].

У XVII-XVIII ст. посилення ролі держави стало загальною тенденцією розвитку європейської вищої освіти. Дедалі частіше викладання переходило на національну мову, значніше виявлялися національні особливості [6]. З XVIII ст. перехід на національні мови охопив більшість університетів (пізніше інших країн, у 1912 р. латинську мову було скасовано в Італії). Цей процес йшов доволі повільно і не міг суттєво завадити навчанню іноземців. Перехід на національні мови відбувався зі збереженням латини. Наприклад, навіть у другій половині XIX ст. у німецьких університетах освітня документація (календарі, *indices lectionum*) велась і латинською, і німецькою мовами, тільки пізніше німецька повністю витіснила латину [37].

Тогочасні європейські університети мали переважно елітарний характер: у них навчалися діти панівних верств суспільства [35]. Для еліти було характерним знання кількох європейських мов. Згадаємо С. Яворського, Ф. Прокоповича, Г. Сковороду, М. Ломоносова чи інших представників української та російської культури. Зокрема, у Києво-Могилянській академії вивчення німецької було введено до навчального курсу з 1738 р., французької – з 1753 р. Таким чином, на початку цього процесу націоналізація університетської освіти суттєво не перешкождала студентській мобільності.

Результатом втручання держави у функціонування університетів стало зростання ступеню інтеграції у політико-адміністративний механізм та зростання рівня керованості університетської сфери. На рубежі XVIII-XIX ст. поступово формувалися кілька моделей розвитку сфери вищої освіти («національних моделей університету»). Основними вважаються два сценарії – французький та німецький [8, 10]. Німецький сценарій пов'язаний з моделлю «класичного університету», обґрунтованою К. Гумбольтом. К. Гумбольт працював у Берлінському університеті, який був створений у 1810 р. на базі Пруської академії наук. Перші роки його діяльність проходили в атмосфері національного підйому після перемоги у Визвольній війні 1813 – 1814 рр. Активну участь у ній брало студентство. Центром освіти стає Берлін. Формування єдиного національного ринку студентів і професорів йшло паралельно з об'єднанням Німеччини. Він став «університетом для Німеччини», і на 1820 р. сюди поступало від 700 до 900 осіб на рік [8]. Відзначимо, що в межах Німеччини мобільність студентів і викладачів була досить високою [37].

Згідно з моделлю німецького університету держава закріплювала за собою зовнішнє керування університетом, за суттю перетворюючи їх у державні установи. Університет – свого роду гілка влади. Його завдання полягало у формуванні владної еліти країни, яка в подальшому має стати провідником ідей держави [38]. Окрім осередку освіти і науки, університет мав стати також носієм і «ідентифікатором» національної ідеї (національної ідентичності), національної культури. Саме університети, іноді й самі того не підозрюючи, виступали ефективним інструментом створення такої ідентичності [15, с. 24]. Таке завдання зумовлювало дуже високий національний статус університету. Формування національних держав

вимагало армії освічених бюрократів, здатних управляти складною державною машиною. Тепер університет повинен був забезпечувати потребу національної держави у бюрократичних кадрах.

Еволюція німецьких університетів – це еволюція університетської освіти в цілому. На кінець XVIII ст. припадає розквіт Геттингенського університету. В умовах тогочасної кризи університетської освіти він мав значні наукові успіхи і притягував студентів і вчених всієї Європи. На третю чверть століття кількість студентів на рік сягала 450 чоловік, причому дві третини студентів були іноземцями. Це були вихідці з Франції, Англії, Угорщини, Прибалтики, Росії [8]. Це були рекордні цифри на той час. Аналізуючи національні моделі університетів Європи, російський дослідник Андреев зазначає, що, зміна лідерства серед університетів Німеччини від Геттингену до Берліну стала переходом від космополітичного університету на німецькій землі, відкритого усьому світу, який жив науковими інтересами цілої Європи, до першого німецького національного університету.

За зразком Берлінського університету були модернізовані всі інші університети Німеччини. Більшість країн світу, в тому числі Росія, взяли цю модель як взірць для розвитку своїх власних університетів [12, с. 69]. Модель німецького університету отримала широке розповсюдження, бо поєднувала фундаментальні цінності науки з ідеологією «національної свідомості». Німецький дослідник У. Шнайдер підкреслює, що у XIX ст. в структурному відношенні європейські університети були настільки схожі, що є усі підстави говорити про існування одного – німецького *університету* [37, с. 64]. У XIX ст. у Німеччині була найбільша кількість університетів (у Франції до 1880 рр. існували лише ізольовані невеликі факультети, в Англії – три, в Шотландії – чотири університети) [37, с. 64].

Новий час – період розвитку колоніальної системи. З метою створення кадрів чиновників з числа місцевого населення метрополії за зразком власних моделей засновували університети у колоніях, які частіше за все були філіями європейських університетів. Наприклад, у країнах Латинської Америки університети були засновані в період іспанського колоніального панування в тому числі в Санто-Домінго (1538); в Мехіко (1551); Лімі (1551) і ін. Усього до кінця XIX ст. у Південній Америці було створено близько 20 університетів [39].

З середини XIX і до кінця XX ст. тривали золоті часи класичних університетів, які зарекомендували себе як центри розвитку науки. Політичне значення університетів у цей час і зростає.

У другій половині XX ст. університети стали центрами ідеологічного протистояння геополітичних супротивників. Залучення іноземних студентів перетворюється на справу формування політичної лояльності. Д. Харві, аналізуючи поширення ідеології неолібералізму у США, говорить, що залучення на навчання молоді з країн третього світу розглядалось як певний інкубатор нової, вигідної США, еліти для країн Латинської Америки. Ситуація холодної війни зумовила існування двох міжнародних потоків студентів, що не перегиналися. У СРСР і країнах Ради економічної взаємодопомоги навчалася молодь з країн, що розвивалися, соціалістичної орієнтації, а в державах Заходу – капіталістичної [5]. Так, після закінчення Другої світової війни в СРСР стали приїжджати на навчання представники країн Східної Європи та Азії, а пізніше Африки, Латинської Америки та Західної Європи. З 1950 по 1986 рік серед іноземних громадян, які отримали освіту в радянських ВНЗ, 11,8% становили студенти з країни Латинської Америки, 12,6% – з країн Африки на південь від Сахари, 12,5% – з країн Близького Сходу і Північної Африки, 26,7% – з країн Азії, 2,0% – з країн Західної Європи, 0,6% – з країн Північної Європи, 33,2% – зі Східноєвропейських і Балканських країн, 0,6% – країн Північної Америки і Океанії [40, с. 22]. За 40 років (з 1950 по 1990 рр.) кількість іноземних студентів у Радянському Союзі збільшилася більш ніж в 20 разів, досягнувши напередодні розпаду СРСР 126,5 тис., що складало 10,8% від загальносвітової чисельності іноземних студентів і дозволило радянським вишам зайняти 3-є місце у світі після американських і французьких за кількістю студентів-іноземців (у США в 1990 р., за даними ЮНЕСКО, навчалось 407,5 тис. іноземних студентів, у Франції - 136 тис.) [41].

Завдяки цьому у просторі університету починають зустрічатися не тільки представники країн різного рівня економічного розвитку, але й представники культур різної цивілізаційної приналежності. Навчання в іноземних університетах передбачало опанування відповідної державної мови (це може трактуватися як певна політика влади). Для цього абітурієнтам пропонувались мовні курси. Приймаюча країна виступала на кшталт «старшого брата», її статус у рідних країнах, відповідно, і її система освіти, були дуже високі. У країнах Азії і Африки університетів сучасного типу майже не було аж до XX ст. Той, хто мав можливість здобувати вищу освіту, вчився в Європі [39], але це було доступним тільки для привілейованих прошарків [2]. Перетворення і виникнення нових вишів в цих країнах було пов'язано з утворенням незалежних країн після Другої світової війни і розпадом колоніальної системи (Університет Гаджа Мада (Джокья-карта, 1949), Індонезійський (Джакарта, 1950), в Лівані (Бейрут, 1953), Лівії (Бенгазі, 1955), Марокко (Рабат, 1957), Іраку (Багдад, 1957) і т.д.). Діяльність нових університетів була спрямована на створення нової національної еліти і забезпечення соціально-економічного розвитку нових держав [2].

У XXI столітті національна обмеженість освітнього процесу остаточно відходить у минуле. В умовах глобалізації змінюється політичний статус національної держави і університет поступово

відділяється від неї. Він вже не є творцем, захисником і транслятором національної культури. Відбувається трансформація його національно-культурної місії. Університет все частіше пов'язаний з транснаціональними інстанціями управління, такими, як Європейський союз. Він перетворюється з ідеологічного знаряддя держави в бюрократично організовану і відносно автономну комерційно орієнтовану корпорацію. З 1995 р. освіта була включена до одного з 12 секторів послуг. Це дало значний імпульс для розвитку транскордонної вищої освіти [42, с. 25], [5; 43].

Завдання сучасної системи освіти – готувати фахівців, які відповідають вимогам ринку праці не тільки своєї країни, але й інших країн світу; які більше не пов'язані з національною державою і можуть легко переміщатися відповідно до вимог глобального ринку [42, с. 49]. Нова роль університетів полягає у створенні і примноженні людського капіталу країни, що підвищує її конкурентоспроможність у глобальному співтоваристві [44]. Університет стає обличчям країни, а сфера освіти перетворюється на важливу платформу забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країни. Європейське співтовариство сприяє міжуніверситетській кооперації як засобу поліпшення якості та уніфікації освіти. Важливим елементом такої міжуніверситетської співпраці стають програми обміну студентами [45]. Наявність іноземних студентів у вищому навчальному закладі будь-якої країни світу – це вагомий елемент інтеграційного розвитку системи вищої освіти держави, який свідчить про високий рівень якості освітніх послуг і престиж вищої школи цієї країни на світовому освітньому ринку. Зростання чисельності іноземних студентів у вишах стає однією з важливих ознак інтернаціоналізації освіти. З 2000 р. по 2006 р. кількість іноземних студентів у світі зросла на 54,4 % з 1,9 до 2,9 млн. осіб. Щорічне зростання в середньому становив 7,5 %. У 2009 р. частка іноземних студентів у загальній чисельності студентів світу становила близько 2%. При цьому найбільшими країнами-реципієнтами виступали США (19,7 %), Великобританія (11,6 %), Німеччина (8,6 %), Франція (8,2 %), Австралія (7 %), Канада (4,4 %), Японія (4,2 %) [46]. І зараз більше половини всіх студентів, що навчаються за кордоном, припадає на країни, які мають давню освітню традицію, відповідну інфраструктуру та науково-педагогічні кадри: Великобританію, Німеччину, Францію і США. Серед іноземних абітурієнтів зростає частка вихідців з країн Азії та Африки. Наприклад, у 2010 р. до університетів Франції були зараховані 214 тис. іноземців, що становило близько 10% усіх вступників. Майже половина з них (101 тис.) - вихідці з Африки, близько 38 тис. - з ЄС і 21 тис. - з Китаю [47].

Для таких країн, як Україна, інтернаціоналізація освіти – перепустка до європейського освітнього простору і можливість заробити додаткові кошти. Рівень інтернаціоналізації враховується в якості одного з індикаторів при визначенні міжнародного та вітчизняного рейтингів університетів рейтингів. Так, в українському рейтингу «ТОП 200 Україна» рівень інтернаціоналізації оцінюється за такими показниками, як кількість іноземних студентів, а також членство в міжнародних асоціаціях університетів. Задля інтеграції у світовий освітній простір вищим навчальним закладам потрібно розширювати географію «вербування» студентів, що перетворюється сьогодні у самостійну стратегічну мету університетів, особливо периферійних [48, с. 151]. Якісні показники підміняються кількісними. Це призводить до втрати українськими вишами освоєних ринків, відмови деяких країн визнавати українські дипломи [48, с. 156].

Проте кількість іноземців, які приїждять навчатися у вітчизняних вищих навчальних закладах, щорічно збільшується. В 2008/09 навчальному році в Україні навчалось майже 44 тис. іноземних студентів, у 2011-2012 навчальному році – близько 45 тисяч [46, с. 177]. Переважно це студенти з КНР (6258 осіб), Росії (3886 осіб), Туркменістану (3823 осіб), Індії (2852 осіб), Йорданії (2566 осіб), Сирії (2089 осіб), Ірану (2036 осіб), Марокко (1028 осіб). Зростання кількості іноземних студентів в Україні відбувається перш за все за рахунок країн Азії та Африки [46, с. 178; 48].

Серед мотивів вибору іноземними студентами українських вищих навчальних закладів переважають фінансові причини, а не якість освіти. Українські університети практично не представлені у світових і європейських рейтингах. За оцінками якості освітньої системи Україна має індекс 3,9 й посідає 49 місце (на 48 – Нігерія, на 50 місці – Філіппіни) [50, с. 21; 51]. Іноземців приваблює цінова політика українських вищих навчальних закладів, яка є більш прийнятною у порівнянні з вишами європейських країн. Сильними сторонами українських вишів у порівнянні з країнами Близького Сходу, Південно-Східної та Середньої Азії та Африки є також низька вартість проживання, наявність лабораторій, забезпечених технікою. У порівнянні з країнами СНД перевагами українських вишів є перш за все низька ціна на освіту (порівняно з Росією), низька вартість проживання та лояльне ставлення до іноземців. Хоча у порівнянні з Білорусією, Молдовою, Туркменістаном ціни в Україні високі [52]. Слабкі сторони – погані умови проживання в студентських гуртожитках, застаріла техніка в лабораторіях, але головне – відсутність викладання англійською, німецькою, французькою мовами (за деякими винятками). Для іноземних студентів найбільш привабливою є система вищої освіти з навчанням англійською мовою. Враховуючи це, такі європейські країни, як Німеччина, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Данія, почали практикувати навчання англійською мовою. В

континентальній Європі за останні роки кількість програм англійською мовою зросла в 3 рази [53; 54, с. 11]. Таким чином, знову з'являється універсальна мова вищої освіти. Тепер це не латина, а англійська.

В українських вишах необхідною умовою для навчання іноземних громадян є відповідний рівень володіння ними українською мовою. З 2011 р. встановлено, що вітчизняні навчальні заклади можуть здійснювати навчання іноземців, крім української, також іноземними мовами [55]. Звичайно, така політика спростила умови для іноземців і сприяла наборам іноземних студентів. Формально в українських вишах, які приймають іноземців, однією з мов викладання є і англійська. Але реальний брак профільних «викладачів-предметників», які володіли б іноземними мовами, створює велику проблему у навчанні іноземців. Мовний бар'єр суттєво знижує якість навчання.

Отже, що тенденція взаємодії культур різної цивілізаційної приналежності зберігається і у XXI ст., знову актуалізується універсальна мова викладання – тепер це англійська. Але якщо для старих класичних європейських університетів це не становить проблеми, то навчальні заклади таких країн, як Україна, повинні адаптуватися до мови абітурієнтів. Якість базового мовного рівня іноземців – це серйозна проблема. Тим більше, що в Україну ідуть студенти з країн Азії та таких колишніх радянських республік, як Узбекистан, Азербайджан, Таджикистан, які часто не знають ані української, ані російської, ані англійської мови. Сьогодні університети не є елітарними, вища освіта набула масового характеру, тому важко очікувати від сучасного пересічного студента знання кількох мов. Окремою проблемою є проблема адаптації іноземних студентів до умов іншого культурного середовища та проблема прийняття їх в приймаючій країні, зростання ксенофобії [46; 56; 57].

Підсумовуючи зазначене вище, ще раз підкреслимо, що інтернаціональність була характерна для університету від самого початку його виникнення. Різноманітність етнічного складу студентства зіграла значну роль у формуванні організаційної структури та розвитку університету. Незважаючи на існування різних моделей університетів (болонської, паризької, англійської), університети об'єднували представників різних культур, але культур європейських, належних до однієї цивілізації. Вони були «перехрестям Європи». Завдяки загальній для всіх освітніх закладів мові викладання (латині), уніфікованому переліку дисциплін, відсутності сталих політичних кордонів в Європі, створювалася загальна культурна платформа і можливість високої мобільності викладачів і студентів.

Модернізація перетворила університет з *європейського* на *національний*. У Новий час він стає рупором національної ідеї. Європа продовжує стягувати студентів з різних країн, але їх до Європи штовхає не тільки власна жага знань, але й державна підтримка. У XIX – першій половині XX ст. вища освіта розвивається переважно у герметичному національному просторі.

У другій половині XX ст. під впливом політичної поляризації світу університет стає інструментом ідеологічного протистояння і поширення політичного впливу. В університетах починають зустрічатися представники суспільств різного статусу (першого, другого, третього світу) і культури різної цивілізаційної приналежності.

В умовах глобалізації університети з перехрестя Європи перетворюються на перехрестя світу. Національна обмеженість освітнього процесу остаточно відходить у минуле, постійно зростає рівень інтернаціоналізації освіти. Сучасних студентів притягують класичні європейські та американські університети, які мають найвищі рейтинги серед університетів світу. Для України інтернаціоналізація освіти – не тільки можливість заробити додаткові кошти, а перш за все перепустка до європейського та світового освітнього простору. Зростання кількості іноземних студентів країн Азії та Африки у нашій країні на жаль, зумовлюється не якістю, а низькою ціною української освіти. Подальший розвиток цієї тенденції (збільшення кількості студентів-іноземців в українських вишах) повинен супроводжуватися саме підвищенням якості освітніх послуг, які надаються не тільки іноземцям, але й власним громадянам. Без цього вітчизняні університети не зможуть конкурувати з провідними університетами Європи та світу.

Література:

1. Каленюк І. Вища освіта в сучасному глобальному середовищі / І. Каленюк // Вища освіта України – 2008. – №9 – С. 55 – 62.
2. New patterns in student mobility in the southern Africa development community [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/ib7-student-mobility-2012-en.pdf>.
3. Hopkins K. International Students Continue to Flock to U.S. Colleges, Grad Schools / Katy Hopkins [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usnews.com/education/best-colleges/articles/2012/11/12/>.
4. Foreign students studying at German universities number over quarter of a million for first time [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.daad.de/portrait/presse/pressemitteilungen/2012/21295.en.html>.
5. Мотунова І. Г. Іноземні студенти в українських ВНЗ як прояв академічного капіталізму / І. Г. Мотунова // Методологія теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: [збірник наукових праць / наук. ред. В. С. Бакіров]. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна – 2012. – Випуск 18. – С. 411 – 417.